

Organiziranost ljubiteljske kulture v Sloveniji

Organisation of Non-professional (Amateur) Culture in Slovenia

Izvleček

Ljubiteljska kultura je v Sloveniji množično izvajana, bogata in razvejana po dejavnostih. Številna kulturna društva in skupine prirejajo najrazličnejše dogodke, da predstavijo svojo umetniško dejavnost. Dejavnost je razširjena od vrtcev in osnovnih šol do srednjih šol, mladinskih in odraslih kulturnih društev ter najstarejših kulturnih ustvarjalcev. Kulturna društva povezuje Zveza kulturnih društev na občinskem oz. medobčinskem nivoju. Zveze kulturnih društev se na državni ravni povezujejo v Zvezo kulturnih društev Slovenije. Javni sklad RS za kulturne dejavnosti (JSKD) predstavlja profesionalno državno podporno strukturo na področju ljubiteljske kulture v Sloveniji. Izvaja programske, finančne in izobraževalne naloge s svojo centralno strokovno službo v Ljubljani in 59 območnimi izpostavami po celotnem teritoriju Republike Slovenije. Trenutna organiziranost ljubiteljske kulture se je izoblikovala skozi preteklo stoletje, ter se vedno znova prilagajala različnim družbenim ureditvam. V prispevku smo osvetlili organiziranost ljubiteljske kulture in njen zgodovinski razvoj.

Ključne besede: kulturna društva, Javni sklad RS za kulturne dejavnosti (JSKD), kulturno-umetnišna vzgoja

Abstract

Non-professional (amateur) culture has a strong presence in Slovenia, offering rich and diverse activities. A large number of cultural associations and groups organise different events to present their artistic activities. These activities are performed in kindergartens, primary and secondary schools, youth and adult cultural associations as well as by elderly cultural performers. Cultural associations at the municipal level are linked under the Union of Cultural Societies. These Unions of Cultural Societies are then joined at the national level in the Union of Cultural Societies of Slovenia (ZKDS). The Public Fund for Cultural Activities (JSKD) is a governmental professional institution offering a support structure for youth and non-professional (amateur) culture and art in Slovenia. It performs programme, financial and educational activities together with its headquarters in Ljubljana and 59 branch offices all over Slovenia. The present organisational structure of the non-professional (amateur) culture has developed over the past century and is still adapting to the new social regulations. This article presents the organisation of the non-professional (amateur) culture and its historical development.

Keywords: cultural associations, The Republic of Slovenia Public Fund for Cultural Activities (JSKD), cultural and art education

Ljubiteljska kultura

Ljubitelj je nekdo, ki ima posebno zanimanje ali nagnjenje za kaj. Vendar ga ta pozicija postavlja v pasiven položaj veselja do nečesa, navijanja za kaj ali občudovanja nečesa (fun-club, kunstliebhaber, diletant, amater). Amater: kdor se iz veselja, nepoklicno ukvarja s čim. Pojem ljubiteljska kultura je pri nas zakoreninjen, pomeni pa ravno nasprotno, torej aktivno, participativno vlogo v kulturi. Sodelovanje v kulturnem društvu, skupini ali šoli oz. ukvarjanje z ljubiteljsko kulturo udeležencem ne prinaša glavnega vira eksistence. Ljubiteljska kultura se prilagaja času, je odprta za tradicionalne pristope, alternativne koncepte, nove medije, ljudsko tvornost in ohranja živo kulturno dediščino. V ljubiteljski kulturni dejavnosti vedno pogosteje sodelujejo izobraženi profesionalni kulturni ustvarjalci, zato je sposobna vrhunskih umetniških dosežkov (Pivec 2014, 31).

Ljubiteljsko kulturo lahko v Sloveniji opredelimo kot množično organizirano prostočasno kulturno udejstvovanje. Sorodna pojma sta ljudska kultura in sodobno množična kultura. Od njiju se razlikuje predvsem po stopnji organiziranosti, normativnosti in formalni strukturiranosti. Kulturno ljubiteljstvo ima svojevrstno tradicijo pri ohranjanju nacionalne kulturne identitete v Republiki Sloveniji, kot tudi v zamejstvu in po svetu. S pojmom ljubiteljstvo opredeljujemo tiste kulturne dejavnosti, ki jih neposredni izvajalci (člani pevskih zborov, orkestrrov, gledaliških in lutkovnih skupin, folklornih ansamblov, filmskih, plesnih in literarnih skupin, likovnikov) ne izvajajo kot poklic (praviloma za njih niso plačani in v večini ne formalno izšolani). Na področju ljubiteljstva pa kot mentorji in strokovni vodje delujejo številni formalno strokovno izobraženi in priučeni strokovnjaki, ki za svoje delo prejemajo plačilo (Bittner Pipan in drugi 2011, 236–237).

Funkcije ljubiteljske kulture

Funkcije ljubiteljske kulture so po Teršarju (2012) predvsem naslednje: kulturna ustvarjalnost in poustvarjalnost, kulturna vzgoja in izobraževanje, kakovostno preživljanje prostega časa in dostopnost kulturnih vrednot. Po Analizi stanja na področju kulture s predlogi ciljev *Ministrstva za kulturo* sta zraven naštetih funkcij dodani še dve: vključevanje deprivilegiranih skupin in medresorsko povezovanje (Ministrstvo za kulturo 2011).

Kulturna vzgoja in izobraževanje

Aktivno in pasivno kulturno udejstvovanje zahtevata določena znanja, ki jih večina ljubiteljskih kulturnih ustvarjalcev ni pridobila z rednim šolanjem, zato imata kulturna vzgoja

in izobraževanje svojo funkcijo znotraj ljubiteljske kulture. Zajemata vse generacije, sta razporejena po celotni Sloveniji in skrbita za dvig kakovosti in obsega kulturnega udejstvovanja. Kulturna vzgoja in izobraževalni programi imajo na tem področju dolgo tradicijo. Prvotno so bili izobraževalni programi namenjeni potrebam članov kulturnih društev in njihovim strokovnim vodjem predvsem za izvedbo njihovih lastnih programov. Danes programi vključujejo vrhunske domače in tuje strokovnjake in so v zadnji letih dodelani v izobraževalne sisteme v obliki seminarjev, delavnic, tečajev, poletnih taborov, konferenc, posvetov in šol. Z mrežo izpostav *Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti*, *Zvez kulturnih društev* in kulturnih društev se podpira izobraževalni sistem vseživljenjskega izobraževanja, od otrok do najstarejših. Pokrivajo deficitarna področja in osnovne prakse na območni in regijski ravni in predstavljajo nadgradnjo znanja na državnem nivoju. Posebna skrb je namenjena izobraževanju za dejavnosti, za katera ni institucionalnega izobraževanja ali drugih izobraževalnih oblik (folklorna dejavnost, sodobni ples; Bittner Pipan in drugi 2011, 237).

Medresorsko povezovanje

Ljubiteljska kultura se medresorsko povezuje predvsem s šolstvom in socialo. Kulturno udejstvovanje učencev, otrok in mladih sega v šolo, kjer se v šolskih (pevski zbori, likovna dejavnost) in obšolskih dejavnostih (folklorna dejavnost, sodobni ples, film in video) spodbujata ustvarjalnost, kreativnost in kulturno udejstvovanje. S tem se dviguje kulturna zavest, šole pa postanejo centri kulture v svojem okolju (Bittner Pipan in drugi 2011, 238).

Kulturna ljubiteljska dejavnost spodbuja ustvarjalnost in dviguje kakovost življenja starejšim in se tako povezuje s socialnim sektorjem. Skrbi za socialno kohezijo in ustvarja mrežo kulturnega dogajanja, ki vpliva na dobro posameznika (Bittner Pipan in drugi 2011, 238).

Zgodovinski prikaz razvoja in organiziranosti ljubiteljske kulture

Ljubiteljska kultura v 19. stoletju in začetku 20. stoletja

Najstarejša društva in združenja so obstajala brez državnih zakonov ali predpisov. Delovala so na podlagi društvenih pravil in norm, ki so določala pravni položaj in položaj članstva. Poseganje vladarja v delovanje društev je pri nas znano s konca 18. st., ko se zaostri cenzura zaradi širjenja prosvetljskih idej (Enciklopedija Slovenije 1988, 348).

Eno najstarejših delujočih kulturnih društev v Sloveniji je *Godbeno društvo rudarjev Idrija*, ki ga omenja Valvasor v

knjigi *Slava vojvodine Kranjske* (1877). Leta 1686 so pripravili slovesnost ob osvojitvi madžarskega Budima. Procesijo od cerkve sv. Barbare so vodili mušketirji, sledila jim je bratovščina sv. Barbare, rudarji in za njimi zastava, ki jo je spremljala godba (Neubauer 2014, 9–10). Kronist Godbe rudarjev Idrije Franc Vončina v *Kroniki godbe na pihala rudarjev iz Idrije* leta 1965 postavlja začetek delovanja godbe v leto 1665. Sklicuje se na ugotovitve zgodovinarja in muzealca Janka Trošta, čeprav se ne ve zagotovo, kako je Trošt določil začetek delovanja v leto 1665 (Hvala in Viler 2015, 18). Rudnik je v Idriji deloval že konec 15. stoletja. Rudarji so se morali po napornem delu razvedriti z glasbo, zato je možno, da je godba obstajala že v prvi polovici 16. st. (Primorske novice 2015).

Slika 1: Godbeno društvo v Idriji leta 1913. V: Neubauer, H. (2014): Petnajst let delovanja Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti. Ljubljana: JSKD

Slovenija je bila v tem obdobju del avstro-ogrske monarhije. Duhovščina, plemstvo in buržoazija so bili pretežno nemški, kmečko prebivalstvo pa slovensko. Narodna in druga gibanja je monarhija prepovedala in preganjala s policijo. Nastanek slovenskih društev je omogočila marčna revolucija leta 1848 (Kolarič in drugi 2002, 81).

Ko se je uveljavila pravica do svobodnega združevanja, so nastala politična, narodna, izobraževalna, kulturno-prosvetna, umetniška, znanstvena, delavska, humanitarna in druga društva. Kulturna društva so opravila najpomembnejšo vlogo pri spodbujanju narodne zavesti in dvigu kulturne in izobrazbene ravni Slovencev (Enciklopedija Slovenije 1988, 351).

Čitalniško gibanje po letu 1860 je dokončno uveljavilo množično ljubiteljsko dejavnost. V delovanje čitalnic so se vključili vsi izobraženci tistega časa. Število društev se poveča po letu 1870, ko se ustanovljajo bralna, izobraževalna in delavsko-prosvetna društva. V tem času je že delovalo veliko pevskih in godbenih društev ter ljudskih knjižnic (Enciklopedija Slovenije 1988, 353).

Leta 1869 je bilo že več kot 60 čitalnic s približno 4000 člani. Čitalniško delovanje je zajemalo amaterske igre, recitacije,

petje, koncerte in predavanja. Slovenska narodna zavest se širi tudi med kmečko prebivalstvo, na kar kaže organizacija taborov. Tabori so bili podeželska narodna zborovanja na prostem (Makarovič 1995, 247).

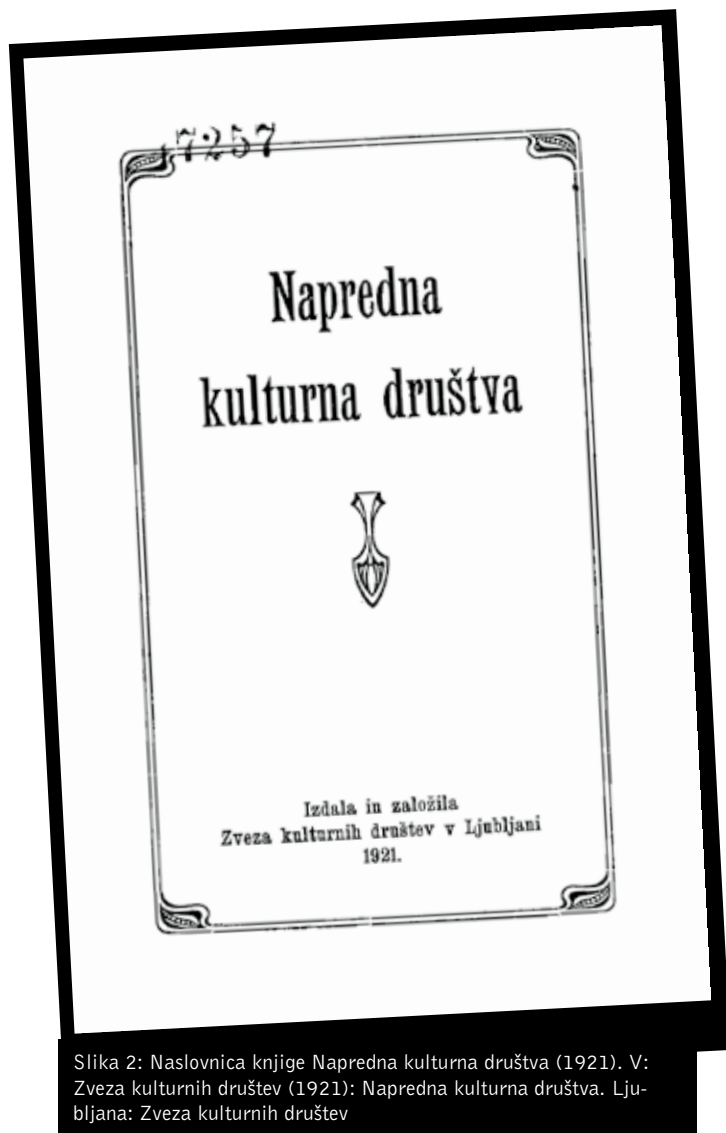
Ljubiteljska kultura med obema vojnama

Z ustanovitvijo kraljevine SHS so se morala vsa društva registrirati pri *Deželni vladi za Slovenijo* v Ljubljani (Enciklopedija Slovenije 1988, 353).

Leta 1922 je delovalo 3317 društev. Po objavi novega zakona o društvih leta 1932 je bilo v *Dravski banovini* registriranih 5626, leta 1938 8211 ter ob okupaciji leta 1941 11.701 društvo. Po dejavnosti je bilo leta 1938 2160 prosvetnih, 35 znanstvenih, 3 knjižničarska in založniška, 281 pevskih, 40 akademskih, 286 narodnoobrambnih, 133 invalidskih ter drugih društev. Nekatera so bila samostojna, nekatera pa so bila včlanjena v svoje zveze. *Prosvetna zveza* je združevala 442 društev, *Zveza kulturnih društev* v Ljubljani 703, *Vzajemnost* 34, *Ljudski oder* 10, *Zveza svobod* 38 društev (Enciklopedija Slovenije 1988, 353–354).

Delovanje *Svobode* se je razmahnilo šele po 1. sv. vojni. Leta 1919 je v *Svobodi* delovalo 15 društev z 2674 člani. Delovali so gledališki in telovadni odseki, osrednja knjižnica v Ljubljani je imela 2260 knjig in 18.000 rednih bralcev. Število članov in društev v *Svobodi* je skozi leta nihalo. Marca 1929 so ustanovili založbo – *Cankarjevo družbo*, ki je do 2. sv. vojne vsako leto tiskala komplet 4 knjig v nakladi 6000 izvodov. Leta 1934 je postal predsednik B. Teplj in *Svoboda* je začela prirejati odmevne delavske kulturne manifestacije na prostem. Vrh gibanja je bil zlet *Svobode* julija 1935 v Celju, ki se ga je udeležilo 10.000 ljudi. 6 dni zatem je policija *Svobodo* razpustila (Enciklopedija Slovenije 1998, 410).

Prosvetna zveza je bila katoliško združenje kulturno-prosvetnih društev v slovenskem delu Jugoslavije, s sedežem v Ljubljani in Mariboru (naslednica *Slovenske krščansko-socialne zveze*), ki je z delnimi prekinitvami delovala od leta 1923 do 1945. Po množičnosti (40.000 članov) *Prosvetna zveza* ni dosegla liberalnejše *Zveze kulturnih društev* (53.000 članov), bila pa je močnejša po organiziranosti, delovanju in političnem pomenu. *Prosvetna zveza* v Ljubljani je nastala leta 1923 in je ob ustanovitvi štela 216 društev. Delovale so *Pevska zveza*, *Ženska zveza*, *Orliška podzveza* in *Ljudski oder*. Leta 1928 je imela 15.000 članov v 224 društvih. V okviru *Ljubljanske zveze* je delovalo 130 knjižnic, 12 godb in 41 tamburaških zborov. *Pevska zveza* je združevala 130 pevskih zborov in je izdajala revijo *Pevec* ter kasneje še mesečnik za srednješolce *Mentor*. *Prosvetna zveza* v Mariboru je ob ustanovitvi 1923 združevala 151 društev z 8000 člani. Število članov je do

Slika 2: Naslovnica knjige *Napredna kulturna društva* (1921). V: *Zveza kulturnih društev* (1921): *Napredna kulturna društva*. Ljubljana: Zveza kulturnih društev

leta 1927 naraslo na 13.000 v 164 društvih z 41 pevsкими, 24 dramskimi in 22 godbenimi odseki. Leta 1938 je bilo v zvezo v Mariboru včlanjenih 22 društev s 17.000 člani. Imeli so 57 društvenih domov in 172 knjižnic. Po 2. sv. vojni so skušali katoliški krogi *Prosvetno zvezo* neuspešno obnoviti, zato je bila razpuščena z odlokom 2. 10. 1945 (Enciklopedija Slovenije 1995, 384).

Zveza kulturnih društev je bila ustanovljena leta 1920, kot neposredna konkurenca katoliški *Prosvetni zvezi*. Organizirana je bila bolj ohlapno. V *Zvezo kulturnih društev* so se poleg čitalnic, izobraževalnih, pevskih, godbenih društev in igralskih skupin vključevala tudi sokolska, gasilska, učiteljska, olupševalna in druga društva. Izrazito kulturnih društev je bilo leta 1938 le 40 %. Do leta 1925 je imela zveza že 340 društev s 37.000 člani. Leta 1925 so zaradi pravne ureditve na Ljubljansko in Mariborsko oblast razdelili tudi *Zvezo kulturnih društev*. V mariborsko zvezo kulturnih društev, ustanovljeno oktobra 1925, je prestopilo 100 društev iz prejšnje skupne organizacije, še 50 društev pa se je včlanilo na novo. V tridesetih letih je v ljubljanski zvezi delovalo 390 društev

s 33.0000 člani. Skupaj je tako *Zveza kulturnih društev* imela 53.000 članov v 700 kulturnih društvih (Enciklopedija Slovenije 2001, 257).

Za pomoč pri ustanavljanju kulturnih društev je *Zveza kulturnih društev* v Ljubljani leta 1921 izdala in založila knjigo *Napredna kulturna društva*. Knjiga je bila na 29 straneh razdeljena na 4 poglavja. Poglavje A: *Navodila za ustanavljanje naprednih kulturnih društev na deželi*, poglavje B: *Kratka navodila za občevanje s političnimi oblastmi*, poglavje C: *Manjše ljudske knjižnice* in poglavje D: *Vzorna pravila* (*Zveza kulturnih društev* 1921).

Ob okupaciji leta 1941 je *Zveza kulturnih društev* prenehala delovati. Po vojni je njeno delo nadaljevala *Ljudska prosveta Slovenije* (Enciklopedija Slovenije 2001, 257).

Ljubiteljska kultura po 2. svetovni vojni

Kulturna dejavnost je bila razširjena tudi med 2. sv. vojno. Prvo partizansko gledališko delovanje se je začelo že leta 1942. Godbeniki so izvedli skupni promenadni nastop v Celju. Na tej podlagi je bila ustanovljena godba VI. operativnega štaba, ki je delovala do leta 1944. 71 slovenskih skladateljev in drugih glasbenikov je v času vojne ustvarilo več kot 500 izvirnih kompozicij, od tega 300 zborovskih skladb in 80 samospevov. Nastala pa so tudi simfonična dela in mnoge koračnice za pihalne orkestre (Repnik 2012, 49–51).

Med vojno sta bila ustanovljena *Moški pevski zbor Srečka Kosovela* in v vasi Planina pri Črnomlju *Partizanski pevski zbor*. Oba delujeta še danes (*Moški pevski zbor Srečko Kosovel* in *Zveza kulturnih društev Ljubljana* 2016).

Obdobje po drugi svetovni vojni je zaznamoval enostrankarski politični sistem. Javni sektor je prevzel vse funkcije zasebnih nepridobitnih organizacij. Obstale so le nekatere zasebne organizacije (v omejenem obsegu), pod kontrolo politike in države. Pravno so bila dovoljena le društva. Po vojni so se tako ustanovila oz. obnovila le tista društva, ki so bila omejena na lokalno raven in ki vsebinsko niso ogrožala politične oblasti. To so bila kulturno-umetniška, kulturno-prosvetna, gasilska, športna, planinska, rekreativna in podobna društva. Večina je bila odvisna od prispevkov članstva, zato so le redka imela profesionalno strukturo. Prostor so pridobila z volonterskim delom ali jim ga je dodelila država. Društva so bila vertikalno povezana v zveze ali druge krovne organizacije, ki so predstavljale interese članstva ter jim dajale strokovno in finančno pomoč. Te so bile tudi mehanizem države za nadzor nad njimi (Kolarič in drugi 2002, 99–101).

Ljudska prosveta Slovenije je bila ustanovljena leta 1945. Usmerjala je delo sindikalnih kulturno-umetniških društev, mladinskih na

šolah in umetniško-izobraževalnih na vasi. Leta 1952 je bilo vseh društev okoli 600 s 35.000 aktivnimi člani in 45.000 podpornimi člani. Z ustanovitvijo *Zveze delavsko-prosvetnih društev Svoboda* leta 1952 se je manjšalo število sindikalnih kulturno-umetniških društev in večalo število po območjih organiziranih *Svobod*. Leta 1955 se *Ljudska prosveta Slovenije* združi z *Zvezo delavsko-prosvetnih društev Svoboda* in preoblikuje v *Zvezo Svobod in prosvetnih društev Slovenije* (Enciklopedija Slovenije 1992, 289).

Zveza delavsko-prosvetnih društev Svoboda je delovala od leta 1952. Namen *Svobode* je bil okrepiti delovanje delavstva na kulturnem področju. *Svobode* se avgusta 1952 združijo v *Zvezo delavsko-prosvetnih društev Svoboda*. *Svoboda* se je vključila v *Ljudsko prosveto Slovenije*, v delovanju pa ostala samostojna. Leta 1954 je združevala 131 društev s 40.000 člani. Dejavnosti so bile: gledališki odri, pevski zbori, ljudske univerze, glasbene in plesne skupine in drugo. Leta 1955 se skupaj z *Ljudsko prosveto Slovenije* preoblikuje v *Zvezo Svobod in prosvetnih društev Slovenije* (Enciklopedija Slovenije 1998, 410–411).

Zveza Svobod in prosvetnih društev Slovenije nastane leta 1955 z združitvijo *Ljudske prosvete Slovenije* in *Zveze delavsko-prosvetnih društev Svoboda*. Programi društev so konec petdesetih let postajali bolj zabavni in družabni, kar je pripomoglo k vzponu ljubiteljske kulture. Izboljšana življenjska raven, film in televizija so v šestdesetih letih vplivali na nastanek neformalnih kulturnih skupin, klubov in drugih novih oblik delovanja. Zato se *Zveza Svobod in prosvetnih društev Slovenije* preimenuje v *Zvezo kulturno prosvetnih organizacij*, kar naj bi odsevalo sodobnejšo vsebinsko in organizacijsko usmeritev ter večjo odprtost. Po letu 1970 so nastajale kulturne skupnosti, zato se mreža ZKPOS še okrepi (Enciklopedija Slovenije 2001, 257–258).

S spremembo ustave in novim zakonom o društvih leta 1974 so se razširile možnosti za ustanavljanje prostovoljnih organizacij in društev. Dana je bila možnost ustanavljanja društev od spodaj navzgor, torej na pobudo državljanov in ne več države. Društva so bila manjša, bolj neodvisna in redko s profesionalnimi strukturami. V tem času so se najbolj razvila društva na področju kulture, športa in socialnega varstva (Kolarič in drugi 2002, 103–105).

V osemdesetih letih so po vsebinski, programski in organizacijski demokratizaciji osrednja zveza (ZKOS) in občinske zveze (ZKO), začele delovati kot kulturno-izobraževalna, informacijska in posredniška središča, ki so bila odprta za vse neinstitucionalne pobude (Enciklopedija Slovenije 2001, 257–258).

V tem obdobju so društva in ljubiteljske skupine že dosegle mednarodne uspehe predvsem na področju zborovskega petja, godbeništvu in folklornega plesa, hkrati pa so se razvile nove zvrsti in smeri kulturnega ustvarjanja, ki v

Slika 3: Državno tekmovanje pevskih zborov NAŠA PESEM leta 1980 v Unionski dvorani Maribor. Mešani pevski zbor KUD Angel Besednjak Maribor, zborovodja Ivan Vrbančič. V: Mestna zveza kulturnih organizacij Maribor (1980): Fototeka Mestne zveze kulturnih organizacij Maribor (foto: Tatjana Jelušič)

Slika 4: Mladinski pevski zbor na prireditvi Doni pesem, brate druž! leta 1989. V: Mestna zveza kulturnih organizacij Maribor (1989): Foto arhiv mestne zveze kulturnih organizacij Maribor (foto: Marjan Laznik)

institucijah niso našle možnosti. To so zlasti sodobni ples ter lutkovno in gledališko eksperimentiranje (Enciklopedija Slovenije 2001, 258).

V okviru ZKOS so delovala kulturna združenja: *Slovenska pevska zveza*, *Zveza slovenskih godb*, *Združenje gledaliških skupin Slovenije*, *Združenje folklornih skupin Slovenije*, *Združenje plesnih skupin Slovenije*, kar je vplivalo na programsko politiko ZKOS (Enciklopedija Slovenije 2001, 257–258).

Ljubiteljska kultura po osamosvojitvi leta 1991

Z osamosvojitvijo Republike Slovenija po letu 1990 za ljubiteljsko kulturo sprva ni bilo bistvenih programskih sprememb (Neubauer 2014, 33).

Zakon o lokalni samoupravi (Uradni list RS, št 72/93, 1993) je zelo spremenil lokalno organiziranost Slovenije in tako

Slika 5: Nastop otroške folklorne skupine na srečanju v Unionski dvorani Maribor leta 1997. Zveza kulturnih društev Maribor (1997): Foto arhiv Zveze kulturnih društev Maribor (foto: Marjan Laznik)

posredno vplival na različne javne službe, zavode, podjetja, tudi na organiziranost ljubiteljske kulture.

Zaradi večanja števila občin je takratna mreža *Zvez kulturnih organizacij* začela razpadati. V nekaterih občinah so župani s pomočjo občinskih svetnikov *Zveze kulturnih organizacij* enostavno ukinili. Da bi ohranili dobro vzpostavljeno enotno mrežo, ki je skrbelo za ljubiteljska kulturna društva in skupine, njihov program, izobraževanja in strokovno spremljanje na področju celotne Slovenije, je *Državni zbor Republike Slovenije* sprejel *Zakon o ustanovitvi Sklada RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti*, 27. 12. 1995 (Neubauer 2014, 41–42).

Zveza kulturnih organizacij Slovenije se je leta 1997 zaradi novega *Zakona o društvih* in zaradi ustanovitve *Sklada RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti* preimenovala v *Zvezo kulturnih društev Slovenije* (Enciklopedija Slovenije 2001, 257).

Zveza kulturnih društev Slovenije

Danes delujoča *Zveza kulturnih društev Slovenije* (ZKDS) je nastala leta 1995 po preimenovanju *Zveze kulturnih organizacij Slovenije* in zaradi ustanovitve *Sklada RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti*. Prva *Zveza kulturnih društev* je bila usta-

novljena leta 1920 v Ljubljani, leta 1922 v Celju in leta 1925 v Mariboru (*Zveza kulturnih društev Slovenije* 2014).

ZKDS je samostojna, prostovoljna, nevladna in nepridobitna organizacija, ki povezuje občinske ali/in medobčinske zveze kulturnih društev, združenja društev in njihovih skupin na osnovi zvrsti kulturne dejavnosti in izjemoma posamezna kulturna društva, če se ta nimajo možnosti povezati v lokalne zveze (*Zveza kulturnih društev Slovenije* 2014).

Sklad Republike Slovenije za ljubiteljske kulturne dejavnosti

Po sprejetju nove zakonodaje na področju lokalne samouprave je zaradi večanja števila občin takratna mreža *Zvez kulturnih organizacij* začela razpadati. Da bi se ohranila dobro vzpostavljena enotna mreža, ki je skrbelo za ljubiteljska kulturna društva in skupine, njihov program izobraževanja in strokovno spremljanje na področju celotne Slovenije, je *Državni zbor Republike Slovenije* sprejel *Zakon o ustanovitvi Sklada RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti*, 27. 12. 1995. Na sklad je bilo tako preneseno izvajanje nacionalnega kulturnega programa v delu, ki pokriva ljubiteljske kulturne dejavnosti (Uradni list RS št. 1/96). Podlaga za ustanovitev *Sklada* je bil *Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture* (1994; Neubauer 2014, 41–42).

Ustanovitev sklada je potekala postopoma z imenovanjem *Upravnega odbora* julija 1997, imenovanjem vršilca dolžnosti direktorja oktobra 1997, do sklepa o oblikovanju mreže območnih izpostav novembra 1997. Konec leta 1997 in v letu 1998 je tako že delovalo 45 območnih izpostav. Mreža območnih izpostav se je postopoma dopolnjevala do predvidenih 59. Zadnja, 59. območna izpostava je bila ustanovljena leta 2007 v mestu Ljubljana (Neubauer 2014, 43–44).

Leta 2010 se zaradi prilagoditve aktualni zakonodaji sprejmeta *Zakon o Javnem skladu RS za kulturne dejavnosti* (ZJSKD 2010) ter *Akt o ustanovitvi Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti* (Javni sklad RS za kulturne dejavnosti 2010). Tako se *Sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti* (SLKD) preimenuje v *Javni sklad RS za kulturne dejavnosti* (JSKD).

Ugotovitve in ljubiteljska kultura danes

Iz zgodovinskega prikaza razvoja in organiziranosti ljubiteljske kulture je razvidno, da ima ljubiteljsko kulturno delovanje v Sloveniji dolgo tradicijo. Najstarejše znano kulturno

društvo je začelo delovati že v 17. stoletju. Večji razmah ustanavljanja kulturnih društev ugotavljamo po letu 1848, v času čitalništva, ko so kulturna društva imela pomemben vpliv na narodno zavest.

Med obema vojnoma nastane porast števila kulturnih društev in njihovo povezovanje v različne zveze društev. V tem času nastane veliko kulturnih društev, ki delujejo še danes. Mnoga med njimi so nastala s pomočjo *Zveze kulturnih društev*.

Med 2. svetovno vojno so društva prekinila svoje delovanje. Je pa 2. svetovna vojna vplivala na nastanek mnogih skladb za pevске zборе in pihalne orkestre (borčevskih in narodnozavednih). Delovanje ljubiteljske kulture se je tako nadaljevalo med vojno. Obdobje po vojni je zaznamoval enostrankarski sistem, ki je bil ljubiteljski kulturi sicer naklonjen, vendar je želel civilnodružbena društva primerno nadzorovati, zato je država podporne organizacije ljubiteljske kulture (*Zveza kulturno prosvetnih organizacij*, *Zveza kulturnih organizacij*) profesionalizirala.

Z novo društveno zakonodajo leta 1974 se ustanavljanje društev poenostavi in omogoča ustanavljanje od spodaj nav-

Slika 6: 48. revija Ciciban poje in pleše v Veliki dvorani SNG Maribor (2018). V: Javni sklad za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Maribor (2018): Foto arhiv Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Maribor (foto: Marjan Laznik)

zgor, torej na pobudo državljanov in ne države. Programske usmeritve občinskih *Zvez kulturnih organizacij* in državne *Zveze kulturnih organizacij Slovenije* so tako omogočale napredovanje kvalitetnejšim skupinam. Vzpostavi se rangiranje skupin na več kvalitetnih ravni in od doseganja kvalitete skupine je bila večinoma odvisna tudi višina sofinanciranja iz javnih sredstev. Skupine so v tem času že dosegale mednarodne uspehe. Programska struktura preglednih prireditev in tekmovanj se je oblikovala od občinskih (sedaj območnih), medobčinskih (sedaj regijskih oz. medobmočnih) do državnih prireditev in je temeljila zgolj na kvaliteti.

Razvoj civilnodružbenih organizacij po 2. svetovni vojni delimo na 4 obdobja: obdobje državnega socializma, obdobje samoupravnega socializma v sedemdesetih letih, obdobje novih družbenih gibanj v osemdesetih letih in obdobje tranzicije po letu 1990. Za razvoj in kvalitetno rast ljubiteljskih kulturnih skupin sta zagotovo pomembni obdobji samoupravnega socializma in novih družbenih gibanj. V tem času se število društev poveča za skoraj 50 %. Razvija se alternativna kulturna produkcija (Rakar in drugi 2011, 20–21). Iz tega obdobja izhaja tudi programska struktura ljubiteljskih kulturnih društev in skupin, ki v osnovni ideji v večini velja še danes.

Kljub nekaterim spremembam, ki so se zgodile po osamosvojitvi Slovenije, ostaja državna profesionalna struktura (*Javni sklad RS za kulturne dejavnosti*) podporna organizacija ljubiteljske kulture. Civilnodružbena *Zveza kulturnih društev Slovenije* je pravna naslednica *Zveze kulturnih organizacij Slovenije*, vendar njene programskeizvajalske naloge prevzame *Javni sklad RS za kulturne dejavnosti*, ki nadaljuje programske usmeritve. Te izhajajo iz osemdesetih let prejšnjega stoletja.

Viri in literatura

1. Bittner Pipan, U., Derlink, M., Turk, M., Studen, M. (2011): Ljubiteljske kulturne dejavnosti in delovanje Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti v *Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program za kulturo 2012–2015*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.
2. Enciklopedija Slovenije (1988): *Zvezek 2*, ur. Marjan Javornik. Ljubljana: Mladinska knjiga.
3. Enciklopedija Slovenije (1992): *Zvezek 6*, ur. Marjan Javornik. Ljubljana: Mladinska knjiga.
4. Enciklopedija Slovenije (1998): *Zvezek 12*, ur. Dušan Voglar. Ljubljana: Mladinska knjiga.
5. Enciklopedija Slovenije, (2001): *Zvezek 15*, ur. Dušan Voglar. Ljubljana: Mladinska knjiga.
6. Javni sklad RS za kulturne dejavnosti (2010): *Akt o ustanovitvi Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti*, Uradni list RS, št. 72/10 z dne 10. 9. 2010.
7. Kolarič, Z., Črnak – Meglič, A., Vojnovič, M. (2002): *Zasebne neprofitno-volonterske organizacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
8. Makarovič, G. (1995): *Slovenci in čas*. Ljubljana: Krtina.
9. Ministrstvo za kulturo (2011): *Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za nacionalni program za kulturo 2012–2015*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.
10. Moški zbor Srečko Kosovel. Dostopno na: <http://www.zbor-kosovel.si/zbor/zgodovina/> (5. 2. 2016).
11. Neubauer, H. (2014): *Petnajst let delovanja Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti*. Ljubljana: JSKD.
12. Pivec, F. (2014): *Ljubiteljska kultura. Lokalni program za kulturo, 2015–2020*. Maribor: Mestna občina Maribor.
13. *Primorske novice* (2015): V Idriji praznično ob 350-letnici idrijske godbe (30. 5. 2015).
14. Rakar, T., Deželan, T., Vrbica, S. Š., Kolarič, Z., Črnak Meglič, A., Nagode, M. (2011): *Civilna družba v Sloveniji*. Ljubljana: Uradni list RS.
15. Repnik, M. (2012): *Godbeništvo na Slovenskem v Godbeni zvoki, Zbornik ob 40-letnici organiziranega godbeništva na Slovenskem in 15-letnici ustanovitve Zveze slovenskih godb*, ur. Sukljan, N. Ljubljana: Zveza slovenskih godb.
16. Teršar, I. (2012): *Upravljanje kulturnih dejavnosti v Sloveniji – primerjalni pristop*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
17. *Zakon o lokalni samoupravi*, Uradni list RS, št. 72/93 z dne 31. 12. 1993.
18. *Zveza kulturnih društev* (1921): *Napredna kulturna društva*. Ljubljana: Zveza kulturnih društev.
19. *Zveza kulturnih društev Ljubljana* (2016): *Partizanski pevski zbor*. Dostopno na: http://www.zkdl.si/index.php?option=com_content&view=article&id=74%3Apartizanski-pevski-zbor&catid=64%3Amoki-pevski-zbori&Itemid=87 (5. 2. 2016).
20. *Zveza kulturnih društev Slovenije* (2014): *Statut Zveze kulturnih društev Slovenije*. Ljubljana: Zveza kulturnih društev Slovenije.
21. *Zveza kulturnih društev Slovenije* (2016): *Člani Zveze kulturnih društev Slovenije*. Dostopno na: <http://www.zveza-kds.si/content/%C4%8Dlani-zveze-kulturnih-dru%C5%A1tev-slovenije> (10. 2. 2016).